

O VIZIUNE MODERNĂ ASUPRA STUDIERII ISTORIEI SOCIOLOGIEI

Primele amintiri despre Ion Ungureanu sînt din anul 1976. Tînăr asistent, pasionat de istoria sociologiei românești și universale, a venit în grupul nostru de lucru de la Institutul de sociologie care pregătea un proiect ambițios de studiere a istoriei sociologiei românești, din perspectiva sociologiei științei, în cooperare cu profesorii Herman Lantz și Jerry Gaston de la Departamentul de Sociologie al Universității Southern Illinois din S.U.A.

Pregătirea temeinică, prospețimea spiritului, dar mai ales intuiția deosebită a problemelor sociologice au făcut din tînărul de atunci un cercetător influent, a cărui opțiune teoretică era așteptată întotdeauna cu interes și tratată cu respectul datorat competenței. A devenit foarte curînd unul dintre creatorii de paradigmă ai cercetării istoriei sociologiei românești în perspectiva sociologiei științei.

O prezentare, chiar și sumară, a unora dintre ideile sale privind metodologia cercetării de istoria sociologiei este relevantă ca „exemplaritate”.

Fundamentarea filosofică a sociologiei versus desfilosofarea sociologiei

Ion Ungureanu susținea cu convingere că este nevoie de o activitate susținută de evaluare specifică, autonomă a istoriei sociologiei românești care să nu mai fie considerată automat ca o specie a cunoașterii filosofice ei și ca gen al ei. El deschidea, astfel, o nouă direcție de interpretare a raporturilor dintre sociologie și filosofie care reconsidera ideile îndătinat cu privire la fundamentul filosofic al operelor sociologice. Analizele sale temeinice și bogate ale fenomenului sociologic național l-au condus la ideea contributivă că producția sociologică nu este doar un instrument de validare a unor presupoziii filosofice, iar valoarea ei științifică nu trebuie determinată direct numai în limitele acestei raportări. Dimpotrivă, achiziții sociologice reprezentative ale sociologiei din acest perimetru geografic sînt semnificative pentru evaluarea *implicațiilor sociologice ale filosofiei*, aceasta din urmă constituindu-se ca un instrument de validare a unor enunțuri specifice sociologice. Spre pildă, problemele fericirii, ale revoluției tratate de eminentul sociolog Petre Andrei, comportă aspecte politice, economice, juridice, și totodată filosofice, dar sensul lor adînc este cel *social*. De aceea, opina Ion Ungureanu, rezolvarea lor corectă nu apare decît atunci cînd integralitatea aspectelor lor particulare este asigurată de o cunoaștere pe măsura acestei integralități, cunoaștere pe care nu o poate produce filosofia, ci sociologia. Plecînd de aici el considera, îndreptățit, că este necesară demolarea unor mentalități înrădăcinate conform cărora istoria sociologiei românești se construiește în urma (în sensul propriu al cuvîntului) istoriei filosofice

românești¹. A sosit momentul, susținea el, ca după depășirea presiunilor conjuncturale legate de dominarea dogmatismului să se treacă la investigarea proceselor reale de desfășurare a sociologiei românești.

Principiul raționalității sociologice

O constantă a gândirii lui Ion Ungureanu a constituit-o problematica raționalității sociologice românești ca „arbitru teoretic” al controverselor teoretice. Raționalitatea sociologică era investită de Ion Ungureanu cu patru funcțiuni metodologice importante :

a. postulatul metodologic al investigației sociologice, asumind ideea că oricărei acțiuni umane îi este atașată o caracteristică potențial rațională ;

b. practică metodologică comparativă care redă sociologiei caracterul de integralitate și viziunea globală a modului său de abordare ;

c. funcția evaluativă a raționalității sociologice în diferitele sale ipostaze ;

d. strategia cercetării-acțiune care presupune adaptarea raționalității sociologice la aceea a subiectului cercetării (colaborarea între sociologi și specialiști, colaborarea cercetătorilor cu populația investigată).

În fața alternativei Weberiene a judecăților de valoare — judecăți de realitate (sau de constatare), Ion Ungureanu a adoptat o poziție nuanțată implicând o sinteză a două nivele de analiză a raționalității științifice ; unul ce privește fundamentarea pozitivă a cunoașterii sociologice, apropiindu-se de poziția weberiană, iar celălalt ce privește utilitatea socială a rezultatelor cunoașterii, poziție ce-l apropie de Petre Andrei, Dimitrie Gusti.

Un curent sociologic îndrăgit : evoluționismul sociologic

Dintre doctrinele și școlile sociologice se detașează evoluționismul sociologic ca unul dintre curentele preferate de Ion Ungureanu. El era convins că traiectoriile sociologiei evoluționiste pot clarifica un capitol important al istoriei culturale în general, al istoriei sociologiei românești în special. Într-adevăr, gândirea sociologică românească, îndeosebi din a doua jumătate a secolului trecut, a avut o puternică caracteristică evoluționistă a cărei evaluare ridică unele probleme. În istoriografia din țara noastră și în cea occidentală s-a recurs la un model de tratare a evoluționismului social românesc de tipul influenței centru-periferie, considerat de Ion Ungureanu depășit și neviabil. Studiile sale profunde și bogate în domeniu l-au condus spre un *model explicativ* alternativ de tratare a raporturilor național-universal în sociologie *bazat pe interacțiune și influență reciprocă* și nu pe relații mecanice, imitative între un

¹ Ion Ungureanu, *Probleme ale structurii tematice în sociologia lui Petre Andrei*, manuscris aflat în arhivele Institutului de sociologie al Academiei Române.

„centru” ce emană idei și o „periferie” pasivă care le recepționează doar. Există, după opinia lui Ion Ungureanu, două seturi de criterii care susțin necesitatea abordării interacționiste a istoriei sociologiei românești și celei universale, în speță evoluționismul britanic². Primul set cuprinde factorii intrinseci evoluționismului sociologic însuși și permite o analiză mai nuanțată a acestui curent în sociologie. Evoluționismul sociologic nu poate fi redus la forma „standard” a sociologiei lui H. Spencer, pentru că în afara acesteia există alte tipuri de evoluționism mai mult ori mai puțin îndepărtate de tipul „standard”: evoluționismul funcționalist antropologic, evoluționismul empiric pragmatic, evoluționismul critic reformist. Or, în istoria gândirii sociale românești nu s-au manifestat doar ipostazele „standard” ale evoluționismului de tip spencerian ci au fost prezente și toate celelalte tipuri de evoluționism, care s-au elaborat în forme specifice, complementare sau chiar originale față de sociologia engleză. Astfel, I. Ungureanu, ajunge la ideea fecundă că *specificitatea, complementaritatea și originalitatea* constituie al doilea set de criterii care trebuie să operăm în analiza relațiilor dintre sociologia românească și cea occidentală, în speță britanică.

Un exercițiu intelectual deosebit de interesant de aplicare a modelului interacționii bazat pe cele două seturi de criterii metodologice pe care l-a făcut I. Ungureanu arată cât de nuanțată și inovativă era optica sa istoriografică. În același raport pe marginea documentării sale în Anglia autorul prezentase trei practici metodologice contributive pentru cercetarea istoriei disciplinei.

De la societate în general la specificare națională. Influența evoluționismului spencerian asupra sociologiei românești nu a constituit, în viziunea lui I. Ungureanu, o receptare pasivă a ideilor sociologice „standard” ale lui Spencer, ci a fost o *specificare metodologică, teoretică și ideologică* a acestora prin adaptarea lor la stadiul de dezvoltare a României din acea vreme. Studiul evoluționar al societății, a fost, după Ion Ungureanu, înțeles la noi altfel decât în concepția lui Spencer, și anume ca studiu al *societății naționale* și nu al societății în general. Căci, de la Eminescu la Gusti, națiunea, mai mult decât societatea, constituie obiectul preocupărilor sociologice. Or, experiența sa de documentare în Anglia i-a relevat un lucru surprinzător. Și anume, resurrecția neoevoluționismului contemporan pornește tocmai de la critica caracterului prea abstract și general al evoluționismului „standard” și pledează pentru abordarea „specificității” naționale. Ceea ce face deosebit de relevantă evaluarea din această perspectivă a contribuțiilor românești la dezvoltarea sociologiei universale. El propunea chiar editarea în limba engleză a unor texte reprezentative din gândirea sociologică evoluționistă românească pentru a fi introduse în circuitul de idei contemporane. În același timp deplîngea faptul că o serie de lucrări de sociologie evoluționistă publicate în perioada 1880—1900 sînt foarte puțin cunoscute și folosite de specialiștii români: lucrările sociologice elaborate de Șt. C. Michăilescu, A. P. Brăescu, P. Scorțeanu ș.a.

² Ion Ungureanu, *Raport de activitate privind stagiul de documentare științifică efectuat în Anglia în perioada 5—26 iulie 1982 specialitatea Istoria sociologiei românești și universale*. București, 6 august 1982. Expunere susținută Institutul de sociologie.

„Dilema evoluționară” și sociologia comparată

Istoria evoluționismului sociologic este cunoscută prin disputele asupra „dilemei evoluționare”, adică stabilirea corectă a raportului dintre ceea ce este înăscut și învățat în formarea naturii umane. Sociologia comparată ar putea oferi soluții inedite, mult mai interesante decât cele formulate de sociologia sau de teoria evoluției multilinare a lui J. Steward în debaterile amintite. În acest context Ion Ungureanu întrevădea posibilitatea reevaluării principiilor sociologiei comparate de Nicolae Petrescu (1886—1954) ca o cale viabilă în analiza unității și diversității sociale și culturale a lumii. După el, mecanismele diferențierii sociale analizate de sociologul român prezintă o valoare explicativă superioară atât principiilor sociobiologiei, cât și teoriei evoluției multilinare din simplul considerent că ele explică diversitatea ca emergență și nu opusă unității sociale și naționale. Prin evoluționismul funcționalist elaborat de Petrescu, acesta a reușit, după opinia lui Ungureanu, să depășească „dilema evoluționară” și să creeze o dovadă critică a modelului „centru-periferie” pentru explicarea raporturilor sociologiei românești cu sociologia universală.

Complementaritate științifică și specific național

Investigațiile de istoria sociologiei erau însoțite în viziunea lui Ion Ungureanu de manifestarea unei complementarități științifice, în-deosebi în cazul evoluționismului empiric. Deosebit de sugestive sînt ideile sale cu privire la complementaritatea, evidentă la nivel metodologic, între două școli prestigioase de sociologie, cea de la București, condusă de Dimitrie Gusti și cea engleză, Școala de sociologie urbană a lui P. Geddes și V. Branford. El identifică dimensiuni ale complementarității: obiectele de studiu (sat-orăș), extensia analizei (locală-regională), mijloacele și căile reformei sociale (instituții statale — asociații voluntare), precum și tehnicile de investigare sociologică (observația directă calitativă — ancheta cantitativă). Complementaritatea Gusti-Geddes i s-a părut lui Ion Ungureanu atât de plină de sugestii și semnificații teoretice și metodologice, încît a gîndit și propus un coloeviu româno-englez de sociologie cu tema: *raportul dintre sociologia Școlii de la București și cea a Școlii de planificare urbană din Anglia*, propunere rămasă deocamdată un proiect.

Ideile sale au forța unui model explicativ original și modern de investigare a istoriei sociologiei, de mare relevanță în debaterile contemporane privind stadiul și destinul disciplinei.